

3-TARIMIN BAŞLAYIŞI, PRİMİTİF HALK SANATLARI

Yaklaşık olarak M.Ö. 7000-6000 yılları arasında toprağın ekilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesiyle insan yaşamında büyük bir değişiklik oldu. Tarım yapmaya ve hayvanları evcilleştirmeye başlayan topluluklar, yerleşmek için sulak alanlara ihtiyaç duyuyorlardı. Toplayıcı-avcı kültürlerden kent devletlerinin doğuşuna kadar geçen zamanda sanat eserlerinde anıtsal nitelikler henüz gelişmediğinden bu dönem eserleri “primitif halk sanatları” olarak adlandırılır.¹

Bu çağın insanları ovalarda, su kenarlarında ve savunması kolay yerlerde yaşamaya başladılar. Kendilerine kerpiç, saz ve kamıştan kulübeler yapmaya başladılar ve böylece köyler ortaya çıktı. Bu köylerin bazıları açıldı, bazıların etrafı hendek ve çitlerle çevriliydi, bazıları da göllerin ortasında kazıklar üzerine yapılan kulübelere meydana geliyordu. Balıkçılığın başlaması, kızak gibi yaşamı kolaylaştıran yeni araçların yapılması da bu çağda gerçekleşti.

Tarım öncesi toplumlarda dini törenler, yani büyü törenleri toplumun tüm üyelerinin hep birlikte katıldıkları, toplu olarak yaptıkları törenlerdi. Tüm ihtiyaçlarını birlikte, dayanışma içinde sağlayan toplum, aynı dayanışmacılığı dinsel törenlerinde de sürdürüyordu. Tarım yapmaya ve hayvanları evcilleştirmeye başlayan mezolitik çağ topluluklarında, dinsel/büyüsel görevleri özel kişiler üstlendiler. Şamanizm'deki şaman (*Kam*) bunun tarihteki ilk örneğidir. Uygurlarda Şaman'a “Böge” deniyordu. “Bügü” sözcüğü ise Uygurca metinlerde hikmet, hâkim, doğaüstü güç, “Bügü Biliglig” ise hikmetli, bilgili anlamlarına geliyordu. Şaman adayları özel törenlerle kabul edilir, uzun yıllar süren eğitimden sonra sıraları alır ve Şaman sıfatını kazanabilirlerdi. Şamanizm'e göre evrende mevcut olan her şeyin bir ruhu, canı vardır. Dağlar, göller, ırmaklar, ormanlar hep canlı olarak kabul edilir, ağaçlara da kutsallık yüklenir. Şamanizm başlangıçta Orta Asya ve Sibiry'a özgü bir olgu olarak görülüyordu, ancak daha sonraları çok benzer büyüsel/dinsel olgular Kuzey Amerika'da, Endonezya'da, Okyanusya'da ve daha pek çok yerde gözlemlenmiştir. Tüm bu bölgelerde büyüsel/dinsel yaşam hep şamanın etrafında döner. Şamanlar, topluluğun ruhsal bütünlüğünün korunmasında çok önemli bir rol oynarlar. İnsanlar, görünmez dünyada yaşayanların yol açtığı tehlikelere karşı, içlerinden birinin kendilerine yardım edebileceği güvencesine sahip olurlar. Topluluktan bir kişinin diğerleri için gizli ve görülemez şeyleri görebildiğini ve doğaüstü âlemden bilgiler taşıyabildiğini bilmek, topluluğa güven ve teselli verir. Fakat bu, onun kutsal olanla ilişki kuran tek kişi olduğu anlamına gelmez; bazı kabilelerde şamanın yanı sıra kurban sunan bir rahip de bulunur, ayrıca her aile reisi evdeki dinsel yaşamın başıdır. Şaman, bazen büyücü, bazen hekimdir, bazen de müzisyendir, ozandır. Ama onu önemli yapan özellik, esrime (*vecd*) yönteminin ustası olmasıdır.

Esime (İng. *Ecstasy*; Alm. *Ekstase*; Yun. *Ekstasis*; Lat. *Ekstasis*.), kişinin kendi varlığını aşmış bir varlığa erişmişlik ya da kavuşmuşluk duygusundan kaynaklanan, kendinden geçme durumudur (*Vecde gelme*). Platoncu öğretinin tanrıbilimle iyice yoğrulduğu, Yeni Platonculuk'ta, özellikle de Plotinos ile takipçilerinin gizemci felsefelerinde, felsefenin temel amaçlarından biri olan esime, insan ruhunun bedenden ayrılarak Tanrı'yla birleştiği söylenen duruma; kişinin görünüşler dünyasının ötesine geçerek, “duyulur dünyanın dışına çıkarak”, “kendini Tanrı'yla birleşmiş sayması durumu”dur.² Örneğin bir Şaman rüyasında, ruhunu uzak yerlere yollar ve ertesi gün avlanabilecek hayvanlar hakkında kabileye bilgi verir. Şamanın, kendi ruhunu hayvan şekline sokarak vücudundan dışarı çıkarmaya ve istediği yere göndermeye gücü yetmektedir. Bir insan hasta olduğunda, ruhu kötü bir ruh tarafından kaçırılıp uzak bir yere götürülmüştür, bu hastayı tedavi etmek için Şaman kendi ruhunu gönderir ve hastanın ruhu nerede hapsedilmişse onu bularak geri getirir. Bu ve buna benzer durumlara ulaşmak için, birtakım meditasyon yöntemlerinin yanı sıra, haşhaş gibi uyuşturucular, halüsinojen maddeler içeren bazı kaktüsler, mantarlar ve otlar kullanılır. Şaman törenlerinde müzik çalınır ve dans edilir, bazı durumlarda şaman tek başına dans eder.

Kabilede şef konumuna yükselen kişiler ve tanrılarla ilişki kurarak kabilenin dinsel yaşamını yöneten büyücüler giderek topluluk içinde farklılaştılar ve topluca tüketilen ürünler üzerinde fazladan hak elde etmeye başladılar. Bu haklar, yazılı olmayan bir babalık hukukuyla babadan oğluna devrediliyordu.

Tarım araçlarının, toprağın ve hayvan sürülerinin mülkiyetiyle, özel mülkiyet ve miras sorunu ortaya çıktı, bu durum çocukların babasının belli olmasını gerektirdi. Cinsel özgürlük birtakım ahlak kurallarıyla kısıtlandı, soy erkeğe göre belirlenmeye başladı. Anaerki toplumun ataerki, yani erkek-egemen topluma dönüşmesi süreci bu dönemde yaşandı. Zamanla, ana tanrıca figürünün yerini bereket tanrısı aldı, bereket sembolü erkeklik organı oldu.

Antik Yunan'da bir gelenek olarak tanrılar adına kutsal yerlerde ve tapınaklarda festivaller düzenlenir, Tanrıları onurlandırmak için düzenlenen bu festivallerde müzik, tiyatro ve spor yarışmaları yapılırdı. Bu dini festivallerin en önemlileri tanrı Dionysos adına düzenlenmiş olanlardı. Dionysos genellikle Şarabın Tanrısı olarak anılmasına karşın, çam ağacının, bahar çiçeklerinin, asma yapraklarının; başka bir deyişle, doğadaki bitkilerden insanı en çok etkileyen ve yaşama yön verenlerinin tanrısıydı. Evli kadınların alınmadığı, yalnızca bekar kızların katılabildiği bu törenler sırasında dev boyutlu, çeşitli renklerle boyanmış, kurdelelerle süslenmiş erkeklik organı simgeleri (*Phallos*), müzik ve danslar eşliğinde dolaştırılırdı. Phallos ile birlikte festivalde şarapla dolu bir amphora, incir dolu bir sepet ve kurban edilecek bir hayvan taşınır, ekilen tohumun bereketlenmesi için şiirler söylenirdi.

Paleolitik çağda (*ilk taş çağı*) sadece hayvan resimleri yapılıyordu. Mezolitik çağ (*orta taş çağı*) olarak adlandırılan çağla birlikte insan resimleri de yapılmaya başlandı. Bu çağın resimlerinde koşan, avlanan ya da savaştan insanlar görülür. İnsan resimleri önceleri şematik bir çizgi şeklinde gösterildi, daha sonraları iç formları belirtilmeyen gölge

¹Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 12.

²Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2008, s.488.

şekiller biçiminde tasvir edilmeye başlandı. Resimlerde cinsel organların belirtilmesi ilk kez bu primitif halklarda görüldü. Av ve savaş sahneleri, hayvan sürüleri, dinsel ayinler konu olarak ilk kez primitif halk sanatında ele alındı. Daha önceleri her av için bir hayvan resmi yapılması sebebiyle birbirinin üstüne çizilmiş olan hayvan figürleri, bir süre sonra birbirlerinden ayrı olarak ama aynı zamanda bir konu etrafında toplanmış şekilde çizilmeye başladılar. Böylece kompozisyon fikri de oluşmaya başladı. Resimler mağaraların dışına, ulaşılması güç sarp kayalıklara yapılıyordu. İskandinavya'da, Kuzey Afrika'da, Rusya'nın kuzeybatısında bu şekilde pek çok kaya resmine rastlanmıştır. Resimler giderek basit sembollere dönüştü, Neolitik çağlarda da basit sembollerin gelişmesiyle yazı ortaya çıktı.

Fotoğraf: Av tasvir eden bir kaya resmi.